

AAGE FASMER BLOMBERG: FYNS VILKÅR UNDER SVENSKEKRIGENE 1657–1660. *Odense University Studies in History and Social Sciences. Vol. 11. Odense University Press 1973. Med engelsk resumé. 698 s. + 14 s. ill. Kr. 115.*

Et i mere end en betydning vægtigt værk foreligger med Fasmer Blombergs disputats, forsvaret med ære ved det unge fynske universitet og udgivet i dettes hurtigt voksende række af historiske behandlinger. Det er – som det oplyses i forordet – blevet til som fritids- og aftenarbejde gennem mange år og smukt tilegnet en hjælpsom og opmuntrende hustru (jvf. stadig forordet). Det må have været en stor dag, da det sidste punktum blev sat for denne opgave, og det er imponerende, at en skolemand ved siden af sit daglige arbejde har kunnet afse tid og energi til at gennemgå den foreliggende, omfattende litteratur og det store kildemateriale med de oplysninger – og det er mange – hvorpå fremstillingen dog først og fremmest bygger. Uvilkårligt går tankerne til en anden historiker, der også sled som pædagog og iøvrigt ved samme lærde skole, H. H. Fussing. Som denne er Fasmer Blomberg en god fortæller; han forstår detaillens betydning som det livgivende i fremstillingen; denne bliver til tider meget bred; men det læselige forsvinder ikke. Læserne lever således f. eks. her med i forberedelserne til Frederik III.s besøg i Odense ved stændermødet i januar 1657; vi er lige på nippet til at skulle prøve de opredte senge, kigge på de røde taftesbånd på kongeparrets lyseplader i sengekamrene og føle på vægtæpperne, der »både lunede og hyggede«; det kunne nok også gøres nødvendigt i de gamle, så sjældent benyttede rum på Odensegård (fordum Skt. Hans Kloster). Om det så er nødvendigt for forståelsen af stændermødets forløb og betydning er en anden sag, fart over feltet giver det med skildringen af denne gåen og kommen af håndværkere, levnedsmiddelleverandører og kgl. brevdragere. Odense kunne levere meget, om det så var en rigtig spion, der kunne forsyne svenskerne med oplysninger fra stændermødet, Jacob Hasebart, der havde tilbragt sin barndom i Odense og derfor nu ikke vakte opsigt. Det kan nok virke noget ensformigt nu og da i kapitel 12, hvor oplysningerne om krigen og besættelsens eftervirkninger for det fynske samfund samles, med de mange gengivelser af oplysninger om tilstandene rundt om i købstæderne og landsbyerne, hentede fra synsforretninger og regnskaber, men selv her glider det i læseren takket være en god disposition og velflydende sproglig udformning.

Det er et kolossalt materiale, Fasmer Blomberg har været igennem, en meget stor del inden for rækkevidde på det fynske landsarkivs reoler, omfattende, selv om der her desværre ofte er alvorlige huller netop for krigsårene. Også Rigsarkivets arkivalier er grundigt benyttet: Danske Kancellis korrespondance, Rentekammeret med bl. a. synsforretninger og indsendte jordebøger (kunde Afregningerne evt. have givet noget?), lensregnskaber, de militære regnskaber o. a. Næppe noget af betydning er undgået forfatterens søgen her. Vigtig er benyttelsen af svenske arkivmaterialer, især den svenske krigskommissær Jakob Gut-

heim, der i sine regnskaber giver meget værdifulde oplysninger om de svenske regimenter på Fyn i 2. halvdel af 1658, deres indkvartering og underhold m. v. (kildeuddrag er givet i bilag I–III (s. 549–61)). Man kunne nok have ønsket mere af den slags, men det findes vel næppe, og spørger også om korrespondance mellem den svenske besættelsesmagt og dens hjemland; her bygger forfatteren åbenbart med enkelte undtagelser på svenske udgaver og et betydeligt antal behandlinger fra svensk side. Er det svenske materiale mon udtømt hermed? Der er ikke i fortegnelsen over de utrykte kilder mange vidnesbyrd om forfatterens egne studier i svenske arkiver; men litteraturlisten har til gengæld hyppigt henvisning til svenske trykte værker. Der peges også i det noget afsides placerede kapitel om det utrykte kildemateriale (s. 568–72) på, at systematiske undersøgelser i Hertugdømmernes købstæder og i Lübeck måske kan oplyse om udvandringen fra Fyn (og øerne syd derfor). Men selv den flittigste forsker når aldrig at skrabe bunden, og anmelderen skal ikke bebrejde ham, der her har ført pennens eller skrivemaskinen, manglende grundighed.

Betegnelsen Fyn dækker naturligvis også de små og større øer som Langeland, Tåsinge og Ærø, den sidste ø delt mellem tre hertuger af Pløn, Glücksborg og Sønderborg og derfor underlagt den svenske kommandant sidstnævnte sted (se s. 239).

Disputatsen behandler på en gang den politiske udvikling på dansk og europæisk baggrund, det militære forløb og den sociale tilstand på Fyn. Det er i sandhed et storslået anlæg, og det gennemføres oftest med meget detaljeret skildring, der som sagt flyder elegant; men det kan ikke skjules, at der nu og da er tråde, det kan være vanskelige at følge, hvis man søger dem i de kronologisk fremadskridende store midterkapitler. Linjerne trækkes til gengæld kraftigt op i en Slutning (s. 543–47). Bogens titel peger vel mod en social-historisk skildring af Fyn under krigene; den giver meget mere, og således har forfatteren ønsket det. I visse henseender ville den nok have vundet ved en beskæring; men således har han ikke villet det, og det er da ham, der bestemmer farten og kursen.

Der gives indledningsvis en politisk oversigt over Danmark-Norges forhold til de øvrige »magter«, hvorefter følger et meget kortfattet kapitel om den danske krigsmagt, trist i mere end en forstand. Netop det militære grundlag for at kunne føre krig kunne have fortjent en fyldigere behandling, ikke mindst forholdene på Fyn med den særordning militært, som de fynske rigsråder i 1652–53 havde fået gennemført, og som nok først og fremmest er rigsråden Jørgen Brahes værk. Var det en forringelse af det fynske beredskab sammenlignet med andre landsdele? At særordningen er et udtryk for fynsk separatisme synes åbenbart, og at denne var ved at gribe om sig, viser f. eks. den langelandske adels ønske i 1653 om en særlig landkommissær for denne ø med sær-langelandsk administration af de adelige ydelser derfra, forsåvidt de angik landekisten. Hvor ville rigsfællesskabet blive af, hvis disse fynske bestræbelser slog an?

I det på mange måder udmærkede allerede ovenfor nævnte danske resumé »Slutning«, der gør op med J. A. Fridericias placering af ansvaret for kri-

gen (med benyttelse af Bøggild-Andersen og Koht), konkluderes, at det rigsrådsudvalg, der sad på Fyn, gjorde et godt arbejde, selv om der ikke lægges skjul på, at Iver Vind og Jørgen Brahe var lidet arbejdsdygtige. Det er dog vist en for optimistisk vurdering. Der savnes nok her en klar sammenfattende bedømmelse før krigsudbruddet af de rigsråder, landkommissærer o. l., der skulle tage sig af øens lokaladministration ikke mindst militært, og som havde været med til at præge den op igennem 1650'erne. For hvem var de ledende fynske rigsråder i årene op mod krigsudbruddet og under krigen? Den ensomme, stejle, usmidige (jvf. s. 59) Anders Bille, der skrev sig til Damsbo (men af fødsel var vendelbo), var ikke heriblandt; som lensmand på Skanderborg hørte han til de »jyske« rigsråder. De tre fynske råder, der til 1656 var tale om, var den selvfuldende Jørgen Brahe til Hvedholm, lensmand på Hagenskov fra 1617 (og rigsråd fra 1644) til sin død, 76 år gammel i 1661, en proprietærtype uden udsyn, hvis anseelse skyldes hans godsrigdom, slægtens ansete navn og gode forbindelse i adelen; han suppleredes af den helt faldefærdige Mogens Eriksen Kaas, der fra 1631 havde det vigtige Nyborg len og uheldigvis først døde i november 1656, 80 år gammel. Den tredje i dette fynske rigsrådskollegium var Iver Vind, forstumt oversekretær i Kancelliet, fra 1645 lensmand på Dalum Kloster til sin død 1658; i en årrække var der kun disse 3 »fynske« rigsråder, d. v. s. rigsråder med fynske len, idet kanslerlenet (Odense Skt. Knuds Kloster til 1658) ikke kan medregnes. Jørgen Brahe og Iver Vind var hen på året 1658 så skrøbelige, at de størstedelen af tiden lå til sengs, og m. h. t. Nyborg len blokerede Mogens Kaas' enke nybesættelse til november 1657, da Otte Krag fik lenet; dermed kom der – som Fasmer Blomberg rigtigt fremhæver – en handlekraftig mand til styret; men det var også tiltrængt. Det kunne nok have været ønskeligt med en aldersgrænse for rigsråder og for den sags skyld lensmænd med. Nu blev det nødvendigt at flytte to »jyske« rigsråder til Fyn: Henrik Rantzau, 56 år gammel, anset men med svageligt helbred (jvf. s. 126), til Middelfart, og den mærkværdige Gunde Rosenkrantz til Odense; men de fik ikke len her, og den støtte dette gav. Ved rokering med lenene blev kort efter Iver Vinds død i foråret 1658 Mogens Høg flyttet til Odensegård, 65 år gammel og nogenlunde mobil, men ingen kongeørn. To andre rigsråder, der i 1658 fik fynske len, nåede aldrig frem til dem. Det er sikkert nok, at Danmark-Norges administration var utidssvarende; men hvad det fynske rigsrådsstyre angik, var dette dog exceptionelt dårligt. Landkommissærerne på Fyn var vel noget yngre; den rethaveriske, stridbare, konservative Henrik Gyldenstjerne (Jørgen Brahes svoger) stak af fra hvervet 1653/54, men havde dog energi nok til i 1660 at sammenbrygge en voldsom klage over militærindkvarteringen. Hans efterfølger Erik Kaas til Lindskov skal have gjort god fyldest, hvorimod den anden landkommissær Henrik Podebusk var en ubehagelig herremand, der holdt ud til 1657, hans dødsår.

Der er nok en vis tendens hos forfatteren til at dadle centraladministrationen i København. Når det gjaldt, kunne den dog ekspedere kongelige missiver omgående. At koncepterne ikke hurtigt nok blev indført i kopibøgerne – som frem-

hævet s. 545 – er uheldigt, men næppe af større reel betydning. Pladsforholdene i kancellibygningen kan næppe heller have betydet noget; det afgørende var naturligvis stændernes – og først og fremmest adelens – klamren sig til privilegier; herunder den udviklede landkommissær- og landekisteordning. Det kunne have været interessant at se den fynske indsats i større dansk perspektiv. Ovenfor er omtalt den særlige fynske militærordning. Men er ikke også tempoet ved anlægget af fæstningsværkerne på Stribodde og ved Nyborg alt for langsomt? Ved Hals ved Limfjorden lykkedes det i løbet af nogle få år at få en skanse etableret. Rigsråden Erik Juel, lensmand på Ålborghus, fremsatte forslaget om skanser her sidst i juni 1653 og forlod efter dets billigelse i rigsrådsmødet i København straks dette med et kgl. missive i sin taske for at sætte arbejdet i gang; men det var kronens og gejstlighedens bønder, der skulle udføre det, ikke kværunderende adeliges. Kan det også have spillet ind, at det var nordjyske bønder?

Da kongen i efteråret (missive 12. august) 1653 ønskede afholdt møder sammenkaldt gennem rigsråderne i de forskellige landsdele med fuldmægtige fra købstæderne om skibe til forstærkning af flåden, lykkedes det dog at få sådanne møder afholdt i de øvrige landsdele, i Fyn trak det i langdrag til januar 1654. Er det tilfældigt? Det er nogle år forud for krigen; men blev det bedre senere? Der er en jammer og kværunderen selv efter Frederiksoddes fald, over ægtkørsler, over strandvagter, over indkvarteringen, og kompetencestridigheder mellem officererne og landkommissærerne (s. 104 ff). Der er forsåvidt stof nok i Fasmer Blombergs bog; det kunne have været interessant at få den fynske adels og vel også de andre stænders modstandsbevægelse mod den militære organisation belyst mere samlet; nu møder vi det i spredte bemærkninger, og de konkluderende bemærkninger s. 545 er vage og udglattende. En sammenligning med de andre landsdele er meget ønskelig; men det ville være for meget forlangt af forfatteren; måske kan det blive en af bogens fortjenester, at interessen herfor kommer stærkere frem.

Hovedkapitlerne er naturligt nok nr. 8–11. Det 8. angår Fyns erobring; der er ikke mange opmuntrende episoder om dansk helfemod. Af de på Fyn virkende rigsråder blev 4 taget til fange i Odense, hvor dog Gunde Rosenkrantz skal have holdt «eine schöne und bewegliche oration» til Karl Gustav, så begge fik tårer i øjnene. Otte Krag blev fanget på Nyborg Slot, og svenskekongen undrede sig over, hvorfor Krag ikke var taget over isen til Sjælland. Det var lynkrig med et overraskelsesmoment, der gjorde sin virkning. Peder Bredals modstand fra de indefrosne skibe ved Nyborg er kun et svagt lys i mørket.

9. kapitel er Fyns vilkår under »den korte fred«. Forfatteren fremhæver, at siden Grevefejden havde der ikke været fjendtlige tropper på Fyn, mens Hertugdømmerne og Jylland havde prøvet udplyndringer to gange tidligere i 1600-tallet. Der var noget at hente på Fyn; vi får mange og malende eksempler på begærligheden, der var så voldsom, at det blev selv den svenske feltmarskal Wrangel for meget; der udgik kgl. svensk befaling om at skride ind mod de grove plyndringer. Skildringen er noget vidtløftig m. h. t. ægteparret Ulfeldt (hr. Cor-

fitz stod nu på Lykkens tinde, men kortvarigt) og Kirsten Munks og datteren Sophie Elisabeths bisættelse i Odense, hvor bispen heldigvis fandt et brugeligt påskud til ikke at medvirke. Fasmer Blomberg standser her op og giver et overblik over den fynske befolknings kår i foråret 1658 og det svenske krigsforsyningsvæsens organisation. Den svenske hær kunne ikke underholdes ved tilfældige beslaglæggelser, men hovedsagelig ved specielle krigsskatter (brandskat, månedlige kontributioner). 2. maj var i Roskildefreden fastsat som den dag, da svenskerne skulle have rømmet Danmark; men det overholdtes ikke.

I 10. kapitels 100 sider behandles de godt 5 fjerdingår fra Karl Gustavs landgang i Korsør 8.8.1658 til slaget ved Nyborg 14.11.1659. Der er her afsnit med skildring af presset på Nyborg som gennemgangsby for de svenske tropper i fart mod Sjælland og af de svenske udskrivninger; det er ubehageligt at se landsdommer Henning Pogwisch henvende sig til Corfitz Ulfeldt om en personlig hjælp og om hjælp til hans to brødre, hvis »Gud« behagede at gøre forandring med Københavns by. Levnedsmiddelsituationen på Fyn var naturligt nok »forværret«; men der fandtes ved en systematisk svensk undersøgelse betydelige lagre af korn på herregårdene og hos præsterne. Fra Langeland var svenskerne borte i sommeren 1658, og da svenske kommandoer kom der over i september blev de fordrevet, åbenbart ved en rejsning af bønderne med støtte af regulært militær; svenske angreb fra søen blev slået tilbage; der foretoges endog commando-raid mod svenske styrker på Tåsinge; der er også en udmærket skildring af langelændernes modstand mod Wrangels angreb på øen i februar 1659, først i marts måtte de bøje sig, og øen blev grundigt besat.

Der er i dette 10. kapitel også et interessant afsnit om udskrivning af danske undersætter til svensk soldatertjeneste og befæstningsarbejde. At lejetropper skiftede herre med deres officerer var ikke mærkværdigt; at tilfangetagne soldater indlemmedes i svenske regimenter forekom allerede tidligere. Før Roskildefreden havde Karl Gustav givet ordre til at udskrive danske knægte såvel i Jylland som på Fyn; han havde tænkt sig på denne måde bl. a. at skaffe folk til Ingermanland; der kom nu næppe noget ud heraf på grund af freden, men efter fredsbruddet var han der igen. Udskrevet dansk mandskab kom til Pommern, Riga og Kalmar; det er muligvis Langeland, der især får kærligheden at føle; Karl Gustav rådede Wrangel til at indkvartere et regiment dalkarle her for at holde befolkningens modstand nede.

I efteråret ændredes situationen afgørende til svenskernes skade; der redegøres detaljeret for de allierede troppers fremmarch, erobringen af Als, det fejlslagne forsøg på overgang til Fyn i begyndelsen af juni 1659. De svenske tropper overførtes fra Jylland til Fyn; men nogle regimenter drog videre til Sjælland eller Pommern; oversigten over disse troppebevægelser er af stor betydning for den skildring af dagliglivet på Fyn, der følger umiddelbart efter, og viser, at skønt levefoden forringedes, synes forholdet til den svenske besættelsesmagt at have været tåleligt. På Fyn var kun svage spor af en modstandsbevægelse, hvad efter forfatterens mening »nok« skyldtes, at øen var stærkt besat; på Få-

borg-kanten og på Tåsinge spores modstanden tydeligst ved forbindelse med langelænderne. Befolkningen var næsten værgeløs over for fordrukne og brutale soldater, men mellem salvegarderne og den lokale befolkning kunne der i mange tilfælde opstå et godt forhold. Under fast indkvartering kunne dette også ske uden for salvegardernes kreds; den svenske hær brugte i stor udstrækning kirkerne ved dåb, bryllup og begravelse; lokale folk optræder som faddere. Den Odense bisp ordinerede svenske feltpræster; men da han juleaften 1658 fik besked ikke længere at bede for Frederik III med navns nævnelse, nægtede han at følge denne ordre.

Efter Hans Schacks landgang ved Kerteminde og Ebersteins ved Middelfart stod endelig 14. november 1659 det slag ved Nyborg, hvor svenskerne afgørende blev slået; 5 dage senere overgav Langeland sig. Nu skulle så de kongelige danske tropper underholdes; svenskernes forråd blev beslaglagt hertil, og derudover var det egentlig forbløffende – som Fasmer Blomberg bemærker – at man i løbet af vinteren erhvervede ret store partier korn på enkelte fynske herregårde: heldigvis var tilførsler udefra nu også mulige. Soldaterne skulle dog have først, så for dele af befolkningen blev levnedsmiddelsituationen kritisk; fynboerne vændede sig under indkvarteringen, og især på landet var forholdene barske med stigende lovløshed. Intet sted i Danmark havde befolkningen så hårde livsvilkår som på Fyn i vinteren 1659–60 og foråret 1660, hævder forfatteren, trods myndighedernes bestræbelser for at fremskaffe det daglige brød. Med Aksel Lassens undersøgelser af skæbneåret 1659's betydning for Sydvestjylland in mente, føler anmelderen sig ikke helt overbevist; men plettyfusoider hidført af de allierede tropper satte også ind på Fyn og bragte en voldsom stigning i dødeligheden, mens antallet af fødsler dalede.

Efter Karl Gustavs død 13. febr. 1660 i Göteborg, sluttedes der fred 26. maj s.å. Med ordene: København var blevet og er stadig en grænseby slutter forfatteren det sidste *krigskapitel*.

I det sidste egentlige kapitel, det 12., gøres krigens og besættelsens eftervirkninger op; billedet, der tegnes, er naturligvis trist. Der var fattigdom i købstæderne med uro og stridigheder mange steder; Nyborg kom hurtigst på fode takket være bl. a. nye privilegier. For såvel kronens som adelens fæstebønder fremlægges et stort detailmateriale, som forfatteren er klar over må benyttes med forsigtighed, bl. a. er det usikkert, hvad der må lægges i begrebet Ødegård. Der er mange interessante iagttagelser også i dette afsnit. Rige og ansete adelsmænd havde således bedre kunnet beskytte deres bønder end jævne adelige og adelige enker og jomfruer, og især var det ikke godt at have gods i »krigszonen« og nær alfarvej. Af væsentlig betydning var det, at ejeren boede på sit gods. Skrappe ridefogder kunne også gøre fyldest, vel især over for svenskerne. På Langeland, hvor befolkningen havde vist sig særlig stejl over for de svenske tropper, var bøndernes forhold endnu ringere end på Fyn.

Den menige adel blev i en tid, hvor bønderne ikke kunne yde landgilde o. a. afgifter, særlig hårdt ramt og måtte optage lån med eller uden pant i jordegods.

Blandt långiverne er enkelte fra rådsaristokratiet på Fyn og den velhavende Odense-bisp (ligprædikener gav fede honorarer); men her træffes også den nye tids »kapitalister«; københavnske storkøbmænd gør sig gældende; nogle bliver snart fynske godsejere. Fynske adelige søger dog også indbyrdes at hjælpe hinanden til at beholde deres gods, andre får især fra 1664 udlagt krongods; det gælder også for borgerlige kreditorer, der sammen med den nye eller tysk adel fortrænger mange af den gamle danske adel, en social devaluering fulgte med. »Det var nu penge, der talte«, konstaterer forfatteren, og tilføjer lidt senere: »En syndebuk måtte man have«, . . . »Syndebukken blev adelen«; men det tilføjes rigtigt, at dens økonomiske og politiske magt allerede før krigen var for nedadgående, og – måske for stærkt – at den i sommeren 1660 måtte karakteriseres som en ruineret stand. Dette virkede tilbage på købmændene i provinsen, hvis bedste tid var forbi; også f. eks. i Odense. København fik fordelene af enevælden. Pengeøkonomien afløser naturalhusholdningen. En ny overklasse rykker frem bestående overvejende af hoffolk, det øverste lag inden for administrationen og borgerstanden samt enkelte – som f. eks. Otto Krag – fra den gamle danske adel. Denne økonomiske og sociale revolution var i fuld gang ude i den store verden og ville – fremfører Fasmer Blomberg – før eller senere have nået Danmark; nu fremskyndes den af krigene. Overalt i Vesteuropa afløstes det feudale samfund af det kapitalistiske pengesystem. »Ingensinde før eller senere har en ulykkelig krig og en fjendtlig besættelse sat sig så dybe spor i det danske samfund som den svenske besættelse i årene 1657–60«. Således slutter bogen, vel med noget skarpt optrukne konturer; men det er helt velgørende efter den umådeligt store mængde detaljer, læseren har søgt at fatte.

Man kan jo godt fælde en tåre over den gamle danske adel; men den forsvandt da ikke. Og havde den gjort det så godt på Fyn? Dens modstand mod centralregeringen i København (som da f. eks. det fynske udskrevne mandskab klogeligt ønskes overført til Skåne) og sendrægtighed er åbenbar ved adskillige lejligheder. Da det gjaldt egen pengepung som ved indkrævningen af landgilden for 1657 på trods af kgl. ordre var den mere vaks, så manglede der ikke initiativ. Og skulle man iøvrigt ikke i en EF-tid snart kunne nå frem til at påskønne enevældens indkaldelse og brug af tyske adelige i det 17. (som i det 18.) århundrede, personer, der var parate til at tjene de enevældige konger mod det anarki, der kunne true. Frederik III, den tavse, men klogt tænkende og i grunden forsigtigt overvejende konge, er nu blevet frikendt for den forældede anklage for uklogt at have styrtet landet ud i krigen, en anklage fra anti-Estrup-tiden, ikke fra samtiden. Nu møder man hos Fasmer Blomberg kritik af den helt unge enevældes bestræbelse for at få penge i kasserne. Endog udgifterne til rejsepenge til herredernes deltagelse i arvehyldingen blev »en alvorlig sag«, og istandsættelse af broer og veje var så besværlig. Går Jørgen Brahe igen?

Det måtte dog være utænkeligt, om ikke kongen efter at have mistet store dele af krongodset ved udlæg og indtægterne af de østensundske provinser straks havde måttet gå i gang med udskrivning af skatter og afgifter. Efter forfat-

terens opfattelse havde regeringen ikke tilstrækkelig fantasi til at forestille sig, hvor fattig befolkningen var; men det var nu engang en nødvendig opgave at skaffe penge, så kan man overveje, hvor meget det sinkede genopbygningen af det primitive produktionsapparat, landbruget som hovederhvervet benyttede sig af. Marshall-midler og udlandslån i moderne udstrækning fandtes ikke. Måske har vi her en anklage mod centralstyrelsen i København, der skal køres videre på. Forhåbentlig bliver universiteterne i provinsen ikke provinsielle. Anmelderen glæder sig over, at man i »grænsebyen« København bl. a. takket være hoffet dog opretholdt et civiliseret sted i kongerigerne, hvor finkultur, kunst og videnskab kunne overleve til bedre tider, og forsøget på at genvinde Skåne var vel også en ny krig med forberedelser værd, alt dette kostede selvfølgelig penge.

Med denne udløber om enevældens krav til fynboerne, der på sin vis går ud over bogens periode, forlader anmelderen en ualmindelig fængslende og som allerede nævnt velskrevet bog, der ikke tynges af det lærde »hebraisk«, som mere ungdommelige forskere ofte finder det nødvendigt at bruge, og af tabellariske analyser (i visse henseender en mangel), men virkelig henvender sig ikke blot til de lærde (som ellers godt kan lide at skrive for sig selv), men til en bred læserkreds. Den være anbefalet især til denne. Læs bogen een gang og derefter mindst een gang til; der er »gods« i den og stof til de lange vinteraftener.

C. Rise Hansen

SVEND AAGE BAY: HORSENS KLOSTERKIRKE 1275-1975 OG TRÆK AF MENIGHEDSLIVET I HORSENS. *Udgivet af Horsens klostersons menighedsråd 1975. I kommission hos Gøttings boghandel, Horsens. Kr. 48.*

1275 holdt franciskanerordenens danske afdeling for første gang møde i Horsens. Menighedsrådet ved byens klosterkirke har valgt at fejre 700-året for denne begivenhed som et jubilæum for kirken og har i den anledning meget for tjenstfuldt udsendt en bog om kirkens historie. Pennen føres af horsenslektoren Svend Aage Bay, der i de senere år har gjort sig bemærket med skrifter om den ældste kristenheds kunstneriske dekorationer, særlig i det underjordiske Rom. I den foreliggende bog på godt 100 sider har Bay da så at sige skullet op i lyset og beskæftiget sig med et emne, hvis brogethed og udstrækning falder i et langt tidsforløb i modsætning til de romerske tilstandsbilleder.

Rimeligt nok er fremstillingen lagt kronologisk an. For middelalderens vedkommende kan det vanskeligt blive til andet end referat af det lidt, man ved om kirkens og klosterets historie i denne periode. Meget fortrinlig og oplysende i denne sammenhæng er de kortfattede omtaler af, hvad der var normalt (så vidt man da ved det), således at denne eller hin omstændighed ikke kommer til at svæve frit og uformidlet i luften.